

Formació permanent del professorat a Catalunya

Carme Amorós i Basté*

Joan Badia i Pujol*

Irene Rigau i Oliver*

Antecedents de la formació permanent del professorat a Catalunya

A Catalunya, la preocupació i les iniciatives en el camp de la formació permanent del professorat es remunten a començaments de segle. La vinguda de persones de prestigi d'altres països, les escoles d'estiu, les mesures empreses per la Mancomunitat, l'Ajuntament de Barcelona, i altres són una mostra d'inquietud pedagògica i de voluntat d'anar configurant un model de pedagogia catalana.

Durant el període del franquisme, aquestes iniciatives van ser mogudes pels mateixos ensenyants. Cal fer referència especial a la represa de les escoles d'estiu, per on van passar molts professors no solament de Catalunya, sinó de la resta de l'Estat.

Amb la democràcia i les transferències en matèria d'ensenyament, la Generalitat ha anat fent diferents actuacions orientades a donar suport a moltes de les iniciatives prèvies, a fer arribar d'una manera més generalitzada a tot el territori les diferents ofertes de formació, a donar a tots els professors de primària i secundària una formació que fes possible el coneixement de la llengua i la cultura catalana, de manera que fos viable un ensenyament no solament del català en les condicions que la normativa determina, sinó també en català, i a assajar diferents modalitats de formació més adequades a les necessitats del moment actual.

Aquest esforç no hauria estat possible sense la col·laboració dels instituts de Ciències de l'Educació, que han sabut recollir iniciatives, proposar nous models i organitzar moltes de les activitats de formació en els diferents territoris.

Igualment, cal esmentar la col·laboració activa dels ensenyants aplegats en moviments de mestres i col·legis professionals.

El Pla de Formació Permanent de 1989

A partir de l'any 1984, el Departament d'Ensenyament impul-

* De la Subdirecció General de Formació Permanent del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.

sa l'experimentació de noves propostes curriculars i d'una nova organització de l'ensenyament del darrer tram de l'etapa primària i el primer tram de l'etapa secundària. Les experimentacions es van estenent progressivament als diferents nivells educatius no universitaris i donen informacions valuoses per a la futura ordenació del sistema educatiu, que en aquest moment ja disposa d'un primer marc legal, amb la LOGSE.

Un cop dissenyades les línies bàsiques de la futura ordenació del sistema i tenint en compte també el que passava en els centres experimentals, es va anar fent sentir la necessitat d'impulsar la formació permanent. El Departament d'Ensenyament va sol·licitar del Consell Escolar de Catalunya la definició dels eixos bàsics que haurien de caracteritzar un Pla de Formació Permanent per als professors de nivells no universitaris de Catalunya. El Consell Escolar va lliurar una proposta que ha inspirat el Pla de Formació, elaborat l'any 1989.

Principis inspiradors del Pla

El Pla parteix d'una concepció de la formació permanent entesa com una necessitat per a la millora qualitativa de la tasca dels docents. Si un dels elements clau

del nostre sistema educatiu és la intervenció del professor com a dinamitzador de l'aprenentatge dels alumnes, aquest professor ha de rebre una formació que li permeti conèixer els avenços científics i culturals en un sentit molt ampli i, especialment, un marc teòric que li permeti interpretar la dinàmica de les aules i com els alumnes van avançant en relació amb els objectius previstos.

Una formació capaç d'incidir de manera innovadora en l'escola no pot donar-se separada de la pràctica. D'aquí ve el pes específic d'algunes modalitats de formació que van cobrant progressivament importància. És la mateixa capacitat d'il·luminar la pràctica, acompanyada de la possibilitat de trobar nous criteris i de conèixer noves maneres d'intervenir, que podrà canviar també les actituds dels professors. No es tracta només de facilitar recursos tècnics, sempre necessaris, sinó d'arribar més a fons, d'arribar al pensament del professor que caracteritza de forma més important la seva tasca professional.

En la mesura que el centre educatiu ve cobrant importància com a estructura capaç de donar suport a tota la tasca educativa d'una manera més coordinada, estable i eficaç, es veu més la necessitat d'impulsar totes les vies de formació que puguin incidir més directament en el bon funcionament del centre.

La formació permanent és entesa com un dret i un deure dels ensenyants. L'Administració ha d'arbitrar les mesures necessàries perquè els professors dels diferents nivells educatius puguin trobar una oferta de formació diversificada que satisfaci els seus interessos professionals i doni resposta a les noves necessitats del sistema educatiu.

Si bé la formació permanent del professorat és sempre important en el nostre context cultural i laboral pels canvis constants que experimenta i per les noves demandes que la societat fa a l'escola, el moment actual d'inici d'una reforma educativa que comporta canvis curriculars, estructurals i d'enfocament de la resposta educativa en diferents etapes del sistema educatiu exigeix un esforç important en el camp de la formació permanent. Formació permanent que, evidentment, haurà d'anar acompanyada d'altres mesures, com materials curriculars, l'adequació dels centres, l'adscripció del professorat, l'equipament i el material didàctic, etc., que facin efectiva l'aplicació de la reforma a cada centre.

Objectius del Pla de Formació Permanent

Tenint en compte els principis descrits en l'apartat anterior, el

Pla de Formació Permanent, que preveu una durada de sis anys, es planteja uns objectius generals i específics que permetin emprendre mesures concretes i establir unes prioritats per a la primera fase del pla, que finalitzarà el curs 1991-1992 i unes altres per a la segona fase, que finalitzarà el curs 1994-1995.

Entre els diferents objectius cal destacar la preparació del professorat per a la Reforma Educativa, és a dir, el coneixement de la nova estructura, objectius, disseny curricular, objectius, mètodes pedagògics i, en definitiva, el paper que se li confereix i que haurà de desenvolupar amb iniciativa.

L'organització territorial del mateix Departament d'Ensenyament és un altre dels objectius del Pla: es tracta de consolidar una estructura que permeti donar una resposta a cadascuna de les zones de Catalunya, tenint en compte les peculiaritats de cada territori, els interessos dels ensenyants i les necessitats més generals del sistema.

També pretén fixar un marc estable de col·laboració i coordinació amb les universitats, institucions, moviments de mestres i entitats relacionades amb la formació del professorat, afermant la vinculació de la formació inicial i la formació permanent, la participació dels mateixos ensenyants en l'organització d'activitats de formació i la col·laboració de les institu-

cions i les empreses que poden fornir els elements imprescindibles per a la formació, especialment en el cas de la Formació Professional.

Es planteja finalment com a objectiu important potenciar la participació i la implicació del professorat en la detecció de necessitats i proposta d'activitats, reconeixent, incentivant i valorant la participació en les activitats de formació permanent.

Després de la formulació dels diferents objectius, s'explicita la necessitat de crear i aplicar mecanismes d'avaluació que permetin la valoració de les diferents activitats de formació per part de tots els implicats, així com l'atenció progressiva de necessitats i l'oferta de formació més adients.

L'estructura organitzativa i de seguiment

Una oferta diversificada d'activitats que ha d'arribar als diferents territoris, que ha de respondre als interessos dels professors i a les noves necessitats del sistema educatiu comporta la necessitat de disposar d'una estructura organitzativa de la formació permanent que permeti:

actuar sota els principis de descentralització, participació

eficàcia i optimització de recursos;

realitzar el conjunt de funcions necessàries per a una oferta de qualitat: detecció de necessitats, planificació d'actuacions, disseny del contingut i metodologia dels programes, execució de les activitats i avaluació i definició de les noves necessitats;

coordinació dels diferents agents que intervenen en la formació permanent, sense oblidar la clara delimitació de responsabilitats.

L'estructura organitzativa parteix d'uns elements que es relacionen de forma ordenada des del centre educatiu fins la Subdirecció General de Formació Permanent.

a) El centre educatiu com a unitat bàsica de la formació permanent

b) El centre de Recursos, punt d'articulació de la formació permanent en una zona determinada

c) La Secció de Programes, Serveis Educatius i Formació Permanent, unitat territorial per a la gestió de la formació permanent

d) La Subdirecció General de Formació Permanent, dins la Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa, com a òrgan central de planificació, seguiment i avaluació de la formació

Aquest esquema estructural d'organització de la formació

permanent a Catalunya sembla capaç d'assumir i coordinar de manera eficaç les diferents instàncies que avui ja intervenen en la formació continuada dels ensenyants. Això no obstant, cal preveure el desplegament i la sistematització de funcions per als diferents òrgans i nivells en què es basa aquesta estructura. Així, caldrà potenciar adequadament l'equip directiu de cada centre per tal que vetllar i coordinar la formació permanent del claustre també sigui una de les tasques a dur a terme; caldrà sistematitzar i donar suport a la tasca de detecció de necessitats des del Servei d'Inspecció del Departament d'Ensenyament; es preveu desenvolupar les funcions dels CRP perquè esdevinguin veritables punts d'articulació de la formació permanent de zona, etc.

La Universitat i la formació permanent del professorat

La funció de les escoles universitàries de Formació del Professorat d'EGB i de les facultats universitàries no es circumscriu només a la formació inicial dels docents, sinó que cal destacar la seva participació en la formació permanent, tant en l'oferta de noves especialitzacions per als professors d'EGB com de postgraus, per aquest mateix grup i per als professors de secundària. El Departament

d'Ensenyament publica periòdicament les convocatòries dels cursos de post-especialització i els ajuts econòmics per facilitar l'adscripció als postgraus que ofereixen les universitats catalanes.

Dins el marc universitari, cal subratllar les disposicions finals de la Llei 26/1984, del 19 de desembre, de coordinació universitària i de creació dels consells socials, que configuren un tipus de centre universitari especialitzat en les tasques de perfeccionament del professorat i de la renovació pedagògica de tots els nivells educatius i llur relació amb l'Administració catalana.

Amb aquesta finalitat, els instituts de Ciències de l'Educació de les universitats catalanes col·laboren de la forma estreta i coordinada amb la Subdirecció General de Formació Permanent per oferir arreu de Catalunya una àmplia oferta d'activitats de formació.

La col·laboració amb altres institucions. La participació dels moviments de mestres i col·legis professionals

Són diverses les institucions i entitats que, mitjançant l'establiment de convenis i d'acords de col·laboració amb el Departament d'Ensenyament, organitzen

activitats de formació adreçades als ensenyats. Aquestes iniciatives amplien i diversifiquen l'oferta de formació i ajuden a la necessària relació escola-societat.

D'altra banda, a fi de garantir no tan sols la participació dels ensenyats, sinó que tinguin una implicació més forta en l'organització d'activitats de formació, per mitjà de convocatòries públiques de subvencions s'estableixen acords de col·laboració amb diferents institucions i grups d'ensenyants per l'organització, arreu de Catalunya, de les tradicionals escoles d'estiu i escoles d'hivern.

Tipologia de programes

En relació amb les activitats de formació, s'agrupen en sis grans blocs tenint en compte la finalitat bàsica que persegueixen, la institució organitzadora i les condicions per participar-hi.

Activitats del bloc A:

Formació bàsica per a la reforma

Aquí s'hi inclouen les activitats de formació destinades a tots els professors que progressivament hauran d'anar aplicant la reforma. La seva oferta ha d'estar en relació amb el calendari d'aplicació de la reforma.

Es tracta d'una formació que ha de donar els elements imprescindibles i que podrà anar acompanyada d'altres activitats de formació que permetin aprofundiments posteriors de les diferents temàtiques. Seran activitats de formació de curta durada, que oscil·larà entre 25 i 30 hores, en l'horari de treball dels professors i de manera descentralitzades que permeti l'adopció de modalitats més adequades a cada zona i eviti desplaçaments dels professors assistents.

La planificació, organització i gestió és a càrrec del Departament d'Ensenyament, mitjançant els serveis centrals i els diferents serveis territorials.

Activitats del bloc B:

Formació per a la millora de la pràctica docent i de l'adquisició de nous coneixements

Les activitats de formació incloses en aquest apartat abasten dues dimensions: d'una banda, combinant modalitats i temes diversos, pretenent satisfer les demandes bàsiques de formació que reiteradament han expressats els mateixos ensenyants per actualitzar-se; de l'altra, es volen atendre algunes deficiències de formació inicial o facilitar l'adquisició de coneixements que l'evolució tecnològica, científica o psicopedagògica han demostrat necessaris.

S'inclouen aquí l'actualitza-

ció i el perfeccionament d'àrea o nivell, el coneixement de la realitat nacional de Catalunya, amb especial referència a la llengua, el coneixement i aplicació de les noves tecnologies de la informació, la formació en l'àrea científica i tecnològica, el coneixement i actualització didàctica en llengües estrangeres. Formen també part d'aquest bloc les activitats de formació que permeten l'aprofundiment en psicopedagogia o el tractament de temàtiques significatives en el nostre món d'avui, com l'educació ambiental, l'educació per a la salut, l'educació per al consum, la igualtat d'oportunitats nois-noies, la vinculació a Europa, la integració a l'escola de nois-noies provinents de cultures minoritàries, etc.

Es tracta d'un bloc d'activitats molt ampli en contingut i molt divers en durades i modalitats. La seva organització corre a càrrec d'institucions molt diverses: alguns d'aquests programes són organitzats pel mateix Departament, com és el cas de la informàtica, la seva majoria és organitzada pels instituts de Ciències de l'Educació, d'altres són organitzats pels moviments de mestres i col·legis professionals en el marc de les escoles d'estiu i d'hivern, i, encara n'hi ha que s'organitzen en col·laboració amb altres institucions. La seva realització respon també a una gran diversitat d'horaris i de calendari. Els professors, per assistir-hi, hi han

de dedicar part del seu horari de treball, generalment no lectiu.

Activitats del bloc C:

Noves especialitzacions

S'inclouen en aquest apartat els cursos de llarga durada que tenen per objectiu donar als professors alguna de les especialitzacions previstes en l'actual ordenació del sistema educatiu. Algunes d'aquestes especialitzacions seran previstes en els futurs estudis universitaris o ja ho són ara, però molts dels professionals actuals del sistema no van poder-les estudiar en el seu moment.

Per les seves característiques, es tracta de cursos organitzats per la Universitat, ja sigui mitjançant les escoles universitàries de Formació del Professorat, ja sigui per altres divisions o facultats. La Universitat n'ha de garantir el nivell i posterior qualificació acadèmica, a fi de poder tramitar després la posterior homologació administrativa.

S'han arbitrat diferents mesures per facilitar la participació dels docents: convocatòria d'ajuts a la matrícula, convocatòria d'ajuts individuals per als desplaçaments, i en alguns casos s'ha subvencionat també el curs. Quan es tracta de cursos d'especialització per ocupar llocs de treball nous, el Departament assumeix el cost total del

curs, i els professors-alumnes disposen d'alliberaments temporals.

Activitats del bloc D:

Formació en el centre

Es tracta d'unes activitats de formació que parteixen d'una iniciativa del centre educatiu o d'un grup de centres que presenten un projecte de formació comú.

El contingut de la formació pot ser comú al d'altres blocs però la seva virtualitat resideix en el fet que la formació pot ser més il·luminadora de la mateixa pràctica, dinamitzadora d'un canvi real en el centre i optimitzadora de recursos des del punt de vista del claustre.

La durada i la modalitat pot ser diversa. Quan es tracti, però, de projectes amb implicació de molts professors per un nombre important d'hores, la seva realització serà regulada per convocatòria específica on es fixaran les condicions per participar-hi i les temàtiques prioritàries. En tot cas, caldrà la tutoria d'una institució especialitzada i el seguiment de la inspecció.

Activitats del bloc E:

Formació per a l'exercici d'altres funcions

S'inclouen aquí el conjunt d'activitats de formació vinculades a l'exercici de tasques no

específicament docents i que tenen un caràcter més o menys transitori i més o menys simultani amb la mateixa docència. És el cas dels òrgans unipersonals de govern i dels responsables pedagògics dels centres: coordinadors, caps de departament o seminari.

També cal destacar en aquest bloc la formació per als professionals dels serveis educatius: equips d'assessorament psicopedagògic, centres de recursos pedagògics i camps d'aprenentatge.

El Departament organitza activitats de formació per a tots aquests professionals tenint ben en compte l'especificitat de la seva funció. En el cas de la formació dels directors, ja hi ha una experiència molt reeixida a la primària, que s'ha anat enriquint amb la incorporació de nous temes i amb l'extensió a tots els càrrecs directius i de coordinació. En tots els casos es treballa amb professorat universitari que sovint participa en el disseny inicial de curs i en els treballs d'avaluació.

Les universitats també organitzen i gestionen activitats de formació per a directius amb diferents modalitats.

Activitats de bloc F:

Ajudes individuals per a postgraus, diplomatures, llicenciatures i altres projectes d'estiu

L'adquisició de noves especialitats per mitjà de postgraus, l'obtenció de llicenciatures, doctorats o permisos per recerca formen part de la promoció individual de l'ensenyant. Per això cal preveure la concessió d'ajuts individuals.

Aquests ajuts es poden concretar en forma de beques als estudis o en forma de llicències per a activitats de recerca educativa.

La concessió dels ajuts es regula per convocatòries específiques que tenen per objectiu fixar els conceptes pels quals es pot concedir, les prioritats, el període de les llicències o les quantitats màximes assignades.

L'avaluació de la Formació Permanent

L'avaluació de la Formació Permanent és necessària per comprovar què passa en la pràctica i contrastar els resultats amb els objectius previstos, de manera que es puguin prendre les mesures necessàries per millorar les diferents activitats formatives.

Tots els implicats estan interessats en l'avaluació, encara que per raons de vegades diverses. Les despeses de formació són cada vegada més grans i, per tant, es vol saber la seva rendibilitat; els professors-alumnes

assisteixen a les activitats de formació amb unes expectatives i motivacions que cal contrastar amb l'activitats que troben. Els professors formadors, normalment, volen saber els resultats de la seva intervenció, dels materials presentats, etc.

Respecte al contingut de l'avaluació, normalment no tan sols es panteja la temàtica tractada, sinó el material, els recursos, la dinàmica, l'intercanvi real entre els alumnes i els professors-alumnes. Les institucions organitzadores volen saber també si els esforços d'organització i gestió han estat realment útils.

L'avaluació, però, no ha de quedar-se només en la valoració final de l'activitat de formació. Una bona activitat formativa pretén incidir en la pràctica docent; per tant, cal pensar en avaluacions posteriors o diferides que hauran de ser empreses per persones externes al procés formatiu. Normalment, en el cas del nostre sistema educatiu, això es tasca de la inspecció

Tant des d'un punt de vista teòric com pràctic, si bé el marc de l'avaluació definit fins ara és fàcilment acceptat i compartit, cal situar la complexitat de l'avaluació en uns aspectes concrets: disposar d'uns instruments i estratègies adaptats a les diferents activitats o programes de formació que permetin un recull, anàlisi, valoració i presa de decisions ràpida i ob-

jectiva; avaluar no tan sols activitats específiques sinó l'aplicació del pla en els diferents territoris i, d'una manera general, a tot Catalunya; això requereix el bon funcionament de les comissions de seguiment i avaluació que han de funcionar en els àmbits comarcal o de zona territorials i nacional. Les diferents comissions no han de facilitar una valoració simplement quantitativa, sinó també qualitativa, de les diferents accions formatives i de la consecució dels diferents objectius que el Pla de Formació té plantejats; i finalment, disposar de les valoracions de les diferents institucions implicades i fer-ne un seguiment conjunt és imprescindible en un model de formació en què ja d'entrada hi ha pluralitat d'institucions col·laboradores. Tot això s'ha de fer de manera que es garanteixi un seguiment real i una optimització de recursos i que permeti una presa de decisions clara i eficaç a la institució o a l'òrgan competent de l'Administració en cada cas.

Desenvolupament i aplicació del Pla

Durant el curs 1989-1990 es va començar a aplicar el Pla de Formació. Cal dir que una part d'aquest curs va dedicar-se a presentar-ho i discutir-ho amb els diferents sectors educatius;

Consell Escolar de Catalunya, sindicats, moviments de mestres, col·legis professionals i grups d'ensenyants de diferents punts de Catalunya.

La dotació pressupostària per a activitats de formació permanent per a l'any 1990 s'ha incrementat notablement en la perspectiva d'aplicació del Pla: s'ha passat de 706 a 1.000 milions destinats a despesa de formació.

S'ha avançat en la creació de l'estructura del Departament d'Ensenyament, i s'han posat en marxa les seccions de Programes, Serveis Educatius i Formació Permanent de cada delegació territorial, per fer possible la descentralització. Aquestes unitats tècniques afavoreixen l'articulació amb els 76 centres de recursos pedagògics i donen suport a moltes de les activitats de formació de cada zona.

Algunes xifres poden donar idea de la magnitud en què es concreta el conjunt de la formació permanent a Catalunya, en període de franc creixement. Les dades de formació s'han de relacionar amb els 66.400 ensenyants que hi ha actualment a Catalunya.

Entre les activitats predominen les presencials: cursos, cursets, jornades i conferències; això no obstant, han avançat notablement els assessoraments a centres, els seminaris i grups de treball, és a dir, modalitats

que impliquen una participació activa dels mateixos ensenyants.

Pel que fa a entitats organitzadores d'activitats de formació, cal destacar la mateixa Administració i la Universitat per mitjà dels instituts de Ciències de l'Educació i les escoles universitàries de Formació del Professorat.

Els reptes dels anys vinents

El primer repte és l'execució del mateix Pla: dur-ne a bon terme els objectius, deixar una estructura consolidada per a la formació permanent, augmentar l'eficàcia de les diverses actuacions en aquest camp, etc.

En segon lloc, caldrà avaluar la incidència de la formació permanent en la millora de la pràctica docent. Trobar instruments que ajudin a detectar quines actuacions de la formació permanent són més capaces i riques per ajudar el professorat a transformar la seva actuació a l'aula...

En tercer lloc, cal millorar la qualitat dels formadors: diversificar la tipologia dels qui es dediquen a la formació permanent, especialitzant i assegurant uns nivells de qualitat que milloren els actuals. Així, caldrà que hi hagi bons formadors en la utilització de recursos; bons formadors teòrics; bons formadors

en la pràctica d'intervenció a l'aula; bons formadors per ensenyar a fer adaptacions curriculars, etc.

En quart lloc, es planteja el compromís d'incentivar la formació permanent per tal que esdevingui inherent a la professió docent i reverteixi en la millora qualitativa de l'escola.

En cinquè lloc, convindrà diversificar els mitjans i les modalitats de formació amb els quals el professorat pugui dur a terme el seu continuat perfeccionament professional i que permetin processos d'autoformació, adaptant-se a diferents necessitats i condicions inicials.

Abstracts

Tras recordar los antecedentes de la formación del profesorado de Catalunya llevada a cabo por ICE, Movimientos de maestros y colegios profesionales, se presenta el Plan de Formación Permanente de 1989 y se hace una descripción detallada de sus principios inspiradores, objetivos y estructura organizativa del propio Departamento de Enseñanza en relación a la formación, y de la voluntad de que ésta se lleve a cabo en colaboración con las universidades y otras instituciones sin pasar por la creación de una red de centros de formación ligados a la administración educativa. Buena parte del artículo se dedica a describir los diferentes programas de formación, sin olvidar el calendario de aplicación del Plan y los aspectos relacionados con su evaluación.

Après avoir rappelé les antécédents de la formation des professeurs en Catalogne, réalisés par les ICE, Mouvements d'instituteurs et Associations professionnelles, on présente dans l'article le Plan de Formation Permanente de 1989 en faisant une description en détail des principes qui l'ont inspiré, de ses objectifs et d'autres institutions sans passer par la création d'un réseau de la structure organisatrice par rapport à la formation du Département d'Enseignement lui-même, et de la volonté que celle-ci ait lieu en collaboration avec les Universités et d'établissements de formation liés à l'administration éducative. L'article s'occupe en grande partie de décrire les différents programmes de formation sans oublier le calendrier de la mise en oeuvre du Plan et les aspects relatifs à son évaluation.

This article begins with a review of previous teacher training systems organised by ICE (Institutes of Education Sciences), teacher groups and professional associations before going on to introduce the 1989 In-Service Training Plan, giving a detailed description of the ideas behind it, its aims and the organisational structure of the Education Department with regard to teacher training and its intention that the programme be carried out in collaboration with the universities and other institutions and with the creation of a network of training centres linked to the educational administration. Much of the article concentrates on a description of the various teacher training programmes, whilst other sections are devoted to detailing the calendar of the Plan and aspects related to evaluation of the same.